

УДК 346.3

*Клюєва Євгенія Миколаївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарського та
транспортного права, юридичного факультету
Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури
та технологій,*

*Лень В.В.,
студент 2 курсу магістратури
юридичного факультету
Інституту управління та технологій
Державного університету інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна*

ДОГОВІР КОМІСІЇ: ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

***Анотація.** Статтю присвячено з'ясуванню правової природи договорів з надання послуг. Визначено, що це надзвичайно важлива група договірних зобов'язань, до яких належать перевезення, транспортне експедирування, доручення, страхування, комісія, туристичне обслуговування, зберігання, інформаційні послуги, позика, кредит, банківський рахунок, банківський вклад, управління майном, оплатне надання інших послуг тощо.*

Автором з'ясовано, що одним із найпоширеніших на сьогодні видів договору з надання послуг, без сумніву можна вважати договір комісії. В статті досліджено місце, яке відповідний договір займає в системі цивільно-правових договорів. Проведено аналіз елементів цього договору.

В статті визначено, що договір комісії - правочин, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Договір комісії називають ідеальною формою для оформлення посередницьких взаємовідносин між суб'єктами підприємницької діяльності. Необхідність укладання договорів комісії є очевидною, оскільки саме така форма правовідносин звільняє професійного торгового посередника від необхідності інвестування власних грошових коштів у придбання товару, і водночас позбавляє власника майна (виробника продукції) багатьох проблем, пов'язаних із пошуками контрагентів, оформленням і виконанням укладених з ними угод тощо.

Автором визначено, що досліджуваний договір є одним із тих договорів, за допомогою яких може оформлятися посередництво, тобто зв'язок між двома або більше особами за допомогою третьої особи. Сутність посередництва виявляється в тому, що особа здійснює діяльність, спрямовану або на підготовку і укладення договору за волевиявленням зацікавленої особи — юридичне посередництво, або сприяє укладенню такого договору самою зацікавленою особою — фактичне посередництво.

Крім того, статтю присвячено висвітленню проблемних питань виконання й особливостям цивільно-правової відповідальності за невиконання

або неналежне виконання цього договору й обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного цивільного законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Ключові слова: договір, цивільно-правовий договір, договори з надання послуг, комісія, договір комісії, комісійна діяльність.

Summary. The article deals with the legal nature of service contracts. It is determined that this is an extremely important group of contractual obligations, which include transportation, freight forwarding, power of attorney, insurance, commission, tourist service, storage, information services, loan, credit, bank account, bank deposit, property management, payment of others services, etc.

The author has found out that one of the most common types of service contract today is without a doubt a commission agreement. The article explores the place that the relevant contract occupies in the system of civil contracts. The elements of this contract have been analyzed.

The article stipulates that the commission agreement is a transaction in which one party (the commissioner) undertakes to make one or more transactions on its own behalf for the fee, but at the expense of the commissioner. The contract of the commission is called the ideal form for registration of intermediary relations between the subjects of business activity. The necessity to conclude commission contracts is obvious, because this form of legal relationship frees a professional reseller from the need to invest his own money in the purchase of goods, and at the same time relieves the owner of the property (producer of products) many problems related to the search for contractors, registration and execution their deals, etc.

The author determines that the contract under investigation is one of those agreements through which mediation can be concluded, that is, a relationship between two or more persons through a third party. The essence of mediation is that the person carries out activities aimed at either the preparation and conclusion of the contract by the will of the interested person - legal mediation, or facilitates the conclusion of such contract by the most interested person - actual mediation.

In addition, the article focuses on the issues of implementation issues and the peculiarities of civil liability for the failure or improper performance of this contract and the substantiation of proposals aimed at improving the existing civil legislation in this area and practice of its implementation.

Keywords: contract, civil contract, service contracts, commission, commission agreement, commission activity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах побудови економіки на ринкових засадах, відмови від адміністративно-командних методів її регулювання, впровадження радикальних реформ у сфері власності, розвитку підприємництва істотно підвищується роль цивільно-правового договору як одного з найефективніших правових методів опосередкування суспільних відносин.

Вищенаведене сприяло розвитку договірних відносин: склалися нові види договорів (лізингу, консигнації, довірчого управління майном, факторингу, франчайзингу, ренти), а загальновідомі набули нового змісту, розширились функції цивільно-правового договору. У сучасному цивільному праві України

послуги визнаються як одна з провідних категорій у системі об'єктів цивільних прав, а відносини з надання послуг є предметом регулювання зобов'язально–правових норм. Все вищезазначене свідчить про актуальність і важливість обраної для дослідження теми як з точки зору науки цивільного права, так і з точки зору вироблення рекомендацій щодо вдосконалення цивільного законодавства у сфері регулювання договорів про надання послуг, зокрема договору комісії.

Оцінюючи сучасний стан концептуальних розробок в цій сфері, потрібно визнати, перш за все, цінність наукових ідей вчених-цивілістів про природу послуги як об'єкта цивільних прав, а також договірних правовідносин з приводу надання послуг, зокрема юридичних послуг. Також існує значна кількість робіт щодо окремих видів договірних зобов'язань з приводу надання послуг: медичних, освітніх, посередницьких тощо. Проте у вітчизняній правовій літературі не має ґрунтовних наукових праць з висвітлення особливостей договорів про надання юридичних послуг, в тому числі договору комісії, оскільки на системному рівні проблема ця недостатньо висвітлена.

Мета статті полягає у розробці єдиного підходу до системи договорів про надання послуг в цивільному праві України, комплексний науковий аналіз теоретичних та практичних проблем регулювання договору комісії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання цивільно-правового договору в цивільному праві завжди знаходились у центрі уваги вчених правознавців. Проблеми цивільно-правового договору, в тому числі договору комісії, знайшли своє відображення в роботах М.М.Агафонова, С.С.Алексєєва, Д.В.Бобрової, Т.В.Боднар, В.І.Борисової, С.М.Братуся, М.І.Брагінського, В.В.Вітряньського, О.М.Вінник, В.Г.Верднікова, Ф.І.Гавзе, Д.М.Генкіна, І.М.Грущинського, О.В.Дзери, А.С.Довгерта, О.С.Юффе, В.М.Коссака, Н.С.Кузнецової, О.О.Красавчикова., Л.А.Лунца, В.В.Луця, А.В.Луць, Р.А.Майданика, В.Л.Мусіяки, І.Б.Новицького, О.А.Підпригори, О.А.Пушкіна, Н.В.Рабінович, З.В.Ромовської, М.В.Сібільова, В.О.Семеусова, А.М.Статівки, Є.А.Суханова, Ю.К.Толстого, Г.Ф.Шершеневича, В.С.Щербини та ін.

Вклад основного матеріалу. Одним із найважливіших інститутів цивільного права, без сумніву можна вважати договори з надання послуг. Це надзвичайно важлива група договірних зобов'язань, до яких належать перевезення, транспортне експедирування, доручення, страхування, комісія, туристичне обслуговування, зберігання, інформаційні послуги, позика, кредит, банківський рахунок, банківський вклад, управління майном, оплатне надання інших послуг тощо [1, с. 120].

Новелою у цивільному законодавстві, порівняно з цивільним законодавством радянської влади, є правова регламентація нового правового інституту – договору про надання послуг. Включення цього договору у Цивільний кодекс України від 2003 р. є закономірним процесом, який спрямований не тільки на розширення інститутів зобов'язального права, але й важливим напрямком реформування приватного права України, надання йому статусу певної довершеності та одночасно впевненості на стабільність у майбутньому [2].

Стаття 901 (ч. 1) ЦК України, з якої починається гл. 63 ЦК «Послуги. Загальні положення», визначає договір про надання послуг як договір, за яким

одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [3, с. 175].

Досліджуючи правову природу договорів про надання послуг, необхідно звернути увагу на їх предмет. Предметом договору про надання послуг є послуга як цивільно–правова категорія. В юридичній літературі досить часто підіймається проблема співвідношення договору про надання послуг і з виконання робіт. Одні автори вважають, що робота і договори по їх виконанню (підряд) – це поняття більш широке ніж послуга, інші – відносять виконання робіт до різновиду послуг, тобто, навпаки, вважають, що послуга і договори з їх надання поняття більш широке ніж робота; а третя група авторів ці категорії розмежовує [4, с.137]. Ми ж притримуємось, насамперед позиції заперечення віднесення послуг до речей, в тому числі і до товарів особливого роду.

Цивільно–правове регулювання економічних відносин з надання послуг здійснюється за допомогою різноманітних зобов'язальних правовідносин. Економічні відносини з надання матеріальних послуг регулюються договорами підряду, у результаті виконання яких створюється матеріалізований результат. У цьому випадку інтерес споживача задовольняє не процес надання послуги, а чітко визначений результат цієї діяльності, і відповідно, і об'єктом цивільних правовідносин виступає сам матеріалізований результат. Як вже в роботі зазначалось, цим матеріалізованим результатом може бути виготовлення, обробка, переробка, ремонт речі або виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові. Отже, коли матеріалізований результат виражається у створенні нової речі, об'єктом правовідношення виступає саме дана річ, а не процес створення цієї речі.

Саме тому, з правової точки зору, немає жодних підстав говорити про тотожність цих двох понять. Майнові відносини розрізняються за характером дій боржника, які можуть полягати в наданні послуг, у виконанні робіт, у передачі майна тощо. Це впливає зі ст. 509 ЦК України, де чітко визначено, що зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо). Крім того, і роботи, і послуги – це визнані законом самостійні об'єкти цивільних прав. Зокрема, згідно зі ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [5]. При цьому, на нашу думку, не випадково законодавець говорячи про роботи використовує термін «результати робіт», а коли мова йде про послуги – не «результати послуг», а саме «послуги», і це ще раз виступає підтвердженням позиції, що їх ототожнювати юридичне неправильно і, навіть, безпідставно. Разом з тим, і робота, і послуга – це цілеспрямована дія (діяльність), і саме тому виникає, у певній мірі, зближення цих феноменів. Однак, якщо юридичне значення у послугі полягає саме у вчиненні дії або здійсненні діяльності, то у роботі – крім здійснення цілеспрямованої діяльності, обов'язково має бути певний результат, який і підлягає передачі контрагенту.

У сучасному цивільному законодавстві сторонами договору про надання послуг є виконавець та замовник. Аналіз ст.901 ЦК України дає підстави стверджувати, що і виконавцем, і замовником можуть бути фізичні (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства) і юридичні особи (підприємства, установи, організації усіх форм власності і господарювання), оскільки стаття не містить жодних обмежень щодо суб'єктного складу зобов'язання.

Можна визначити, що суб'єктами договорів про надання послуг можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи, якщо інше не передбачено законом та не впливає з суті зобов'язання. Це, безперечно є прогресивним шляхом вдосконалення існуючого законодавства, що більшою мірою забезпечує здійснення суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.

Враховуючи позицію законодавця щодо визначення договору про надання послуг як зобов'язання однієї сторони (виконавця) за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, та зобов'язання замовника оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ст. 901 ЦК України) та домінуючу у літературі позицію науковців про те, що договір є видом дво- або багатостороннього правочину як погодженою дією (а отже і волею) двох або більше сторін, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі зобов'язального правовідношення [6, с. 26], хочеться зазначити, що договір про надання послуг, на відміну від інших суміжних категорій не може бути спрямований на припинення правовідносин з приводу діяльності, яка є предметом даного договору. Ми вважаємо, що єдино можливими правовідносинами, які можуть припинитись за договором про надання послуг є такі правовідносини, які не є безпосереднім предметом даного договору (наприклад, припинення договору банківського обслуговування за договором доручення).

Таким чином, договором про надання послуг є таке правовідношення, що виникає із єдиної правової мети двох, або більше суб'єктів з приводу діяльності, що спрямована на виникнення або зміну правовідносин і має корисний ефект для послугоотримувача. Отже, відповідно до ст. 901 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) за договорами про надання послуг одна сторона (виконавець) надає послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а інша сторона (замовник) за загальним правилом зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу. Саме до цієї категорії договорів належить і договір комісії. Виходячи з цього до нього можуть застосовуватися загальні норми про надання послуг (статті 901-907 ЦК), якщо це не суперечить суті зобов'язання з відповідного договору [7]. Відповідно до статті 1011 ЦК договір комісії – це договір, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента [8, с. 15].

З огляду на німецьке право, за договором комісії комісіонер зобов'язується за дорученням комітента вчинити один або кілька правочинів. Відомо, що правочинами визнаються дії фізичних і юридичних осіб, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202 ЦК

Україні). Суть правочину полягає в тому, що в ньому проявляється спрямована на породження правового впливу воля, а вердиктом правопорядку, як зазначає Я. Шапп, здійснюється бажане правове оформлення цієї волі. Таким чином, закон використовує поняття правочину у вузькому і широкому розумінні: це і волевиявлення, і сукупний правовий склад, у якому окреме волевиявлення становить лише його складову [9, с. 160–161].

З огляду на те, що за договором комісії комісіонер зобов'язується за дорученням комітента вчинити один або кілька правочинів, а правочин — це дія, поняттям «послуга» охоплюється і вчинення правочинів [10, с. 78]. Договір комісії — це поймаєнаний договір, який належить до оплатних договорів про надання послуг. Маючи на увазі загальну модель договору про надання послуг, В. В. Луць відмічає головну особливість цього типу договору: надання послуг є невіддільним від діяльності особи, яка їх надає, а ефект такої діяльності не виступає у вигляді певного відчутного матеріалізованого результату, як це має місце в договорах підрядного типу, а існує в самому наданні послуги [11, с. 572].

Легальне визначення договору комісії дає змогу охарактеризувати його як консенсуальний, двосторонній, відплатний, посередницький. Для укладення договору комісії достатньо письмового оформлення домовленості комітента і комісіонера. Момент передачі, наприклад, майна на комісію правового значення для дійсності самого договору не має, що свідчить про його консенсуальність.

З моменту укладення договору комісії між сторонами виникають взаємні права та обов'язки, що свідчить про його двосторонність. Слід погодитися з тим, що правовим результатом договору комісії є встановлення відносин між комітентом і комісіонером. Це — безпосередній правовий результат. До положень, що регулюють внутрішні відносини, відносять правила, які обумовлюють обов'язки комісіонера дотримуватися вказівок комітента, надавати йому звіт, здійснити після закінчення договору передачу всіх прав та обов'язків за правочинами, вчиненими останнім на виконання договору комісії із іншими особами. Кінцевим правовим результатом є той, що настає після вчинення правочинів із контрагентами.

Договір комісії — двосторонній договір, але учасниками комісійного правовідношення, як складної конструкції, виступають: на рівні внутрішніх відносин — комітент і комісіонер, на рівні зовнішніх — комісіонер та контрагент останнього за вчиненим ним правочином. Зовнішні відносини залежні і є розвитком головних внутрішніх. Відносини ж між комітентом і стороною вчинюваного комісіонером правочину виникають як наслідок переведення останнім на комітента прав вимоги або боргу за правочином, який породив зовнішні відносини. Причому комітент виражає волю на прийняття прав і обов'язків за таким правочином ще до його укладення і відмовитися від цього не може. Це, зокрема, підтверджується тим, що, за правилом, комісіонер не відповідає перед комітентом за невиконання третьою особою правочину, укладеного ним з нею. Але він зобов'язаний негайно повідомити про це комітента, зібрати та забезпечити необхідні докази, а комітент має право вимагати від комісіонера відступлення права вимоги до цієї особи (частини 3 і 4 ст. 1016 ЦК України).

Договір комісії — це двосторонній правочин, метою якого є вчинення у

майбутньому інших правочинів. Договір комісії — підстава для тих правочинів, які охоплюються предметом комісійного доручення. Тому не тільки зміст договору комісії має відповідати вимогам закону, а й правочини, які охоплюються предметом комісійного доручення і вчиняються комісіонером із третьою особою, узгоджуючись із змістом договору комісії і вимогами закону.

В якості історичного аспекту, досліджуваний договір є одним із тих договорів, за допомогою яких може оформлятися посередництво, тобто зв'язок між двома або більше особами за допомогою третьої особи. Сутність посередництва виявляється в тому, що особа здійснює діяльність, спрямовану або на підготовку і укладення договору за волевиявленням зацікавленої особи — юридичне посередництво, або сприяє укладенню такого договору самою зацікавленою особою — фактичне посередництво [12, с. 398].

Предметом договору комісії, як вже зазначалося, є здійснення комісіонером правочину (правочинів) із третьою особою. За предметом правового регулювання проводиться розмежування досліджуваного договору з іншими договорами.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Таким чином, одним із найпоширеніших на сьогодні видів договору з надання послуг, без сумніву можна вважати договір комісії, правочин, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Договір комісії називають ідеальною формою для оформлення посередницьких взаємовідносин між суб'єктами підприємницької діяльності. Необхідність укладання договорів комісії є очевидною, оскільки саме така форма правовідносин звільняє професійного торгового посередника від необхідності інвестування власних грошових коштів у придбання товару, і водночас позбавляє власника майна (виробника продукції) багатьох проблем, пов'язаних із пошуками контрагентів, оформленням і виконанням укладених з ними угод тощо.

Підсумовуючи, зауважимо, що подальші наукові дослідження та міркування щодо дискусійних моментів у відносинах комісії є необхідними та призводять до можливості вдосконалення чинного законодавства та уникнення непорозумінь у правозастосуванні.

Література:

1. Цивільне право України. Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.: У 2 т. / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / Ярослава Миколаївна Шевченко (заг.ред.) – 2.вид., доп. і перероб. – К. : Видавничий дім "Ін Юре", 2006. – Т. 2 : Особлива частина. – 520 с.
2. Янишен В. П. До питання розмежування договорів підряду та договорів про надання послуг / В. П. Янишен. // Теорія і практика правознавства. - 2013. - Вип. 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_15.
3. Мілаш В. Правове регулювання договірних відносин із надання послуг за сучасних ринкових умов / В. Мілаш // Вісник Національної академії правових наук України. - 2013. - № 2. - С. 174-184.
4. Избранные труды. В 4-х томах. Т. 3 / Иоффе О.С. – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 837 с.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
6. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: Навч. посіб. / Прикарпатський ун-т ім. В.С.Стефаника. – 2. вид., стер. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 556 с.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. II. - 1088 с.
8. Бірюков В. І. Порівняльний аналіз договорів доручення і комісії як підвидів договору про надання послуг [Текст] / В. І. Бірюков // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2012. – Вип. 19. Т. 2. – С. 14–16.
9. Шапп Я. Основы гражданского права Германии [Текст] / Я. Шапп. — М. : БЕК, 1996. — 283 с.
10. Сибіга О. М. Договір комісії за Цивільним кодексом України : монографія / О. М. Сибіга. — Х. : Право, 2010. — 184 с.
11. Зобов'язальне право: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / за ред. О. В. Дзери. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 912 с.
12. Цивільне право України [Текст] : підручник : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — Кн. 1. — 720 с.